

“PADARKUSH” DRAMASINING INSONGA IJTIMOYIY-PSIXOLOGIK TA’SIRI

Hazratqulova Husniyabonu Dilshodjon qizi

O’zbekiston xalqaro islom akademiyasi

Din sotsiopsixologiyasi ta’lim yo’nalishi

1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: A.To’xtanazarov

Annotatsiya: Ushbu maqola Mahmudxo’ja Behbudiy qalamiga mansub ilk drama- “Padarkush” asarining insonlarga ijtimoiy-psixologik ta’sirini yoritib beradi.

Kalit so’zlar: Jadidchilik harakati, Mahmudxo’ja Behbudiy, madaniyat, ilmiy maqolalar, jurnal va gazetalar, drama, pyesa, teatr, “Padarkush”, ota qotili, jinoyatning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari.

Jadidchilik harakati yetakchisi, mashhur ma’rifatparvar inson Mahmudxo’ja Behbudiy o’zini ko’p sohalarda sinab ko’rib, unumli mehnat qilgan shaxs hisoblanadi. Maktab faoliyatini yaxshilash, aholini savodxon qilish yo’lida ular uchun bir nechta asarlar yozadi. Mahmudxo’ja Behbudiy o’zbek milliy gazetachiligining shakllanishi va rivojlanishida o’z hissasini qo’shgan jonkuyar ilk noshir va muharrirlardan biridir. Milliy o’ziga xosligi esa G’arb gazetachiligidagi faqat shov-shuvli xabar va maqolalardan farqli o’laroq ibrat vazifasini o’taydigan fiqra va maqolalar, ular ifodalagan g’oyalardadir¹. Behbudiyning ko’p yillik harakatlaridan so’ng birin ketin “Oyna”, “Samarqand” kabi gazeta, jurnallari dunyo yuzini ko’ra boshladi. Abdulla Avloniy “Oyna” jurnaliga quyidagi ta’rifni bergan edi: “Jurnallarning eng birinchisi va eng yaxshisidir².” Jurnallardagi faoliyat gullab-yashnadi, ilmiy maqolalar chiqq boshladi. Ammo ma’naviyat uchun bularning kamligini bilgan Behbudiy dramaturgiya sohasiga qo’l urdi. O’zbek adabiyotidagi ilk drama- “Padarkush” asari 1911-yilda yozib bitirildi. Drama tuzilishi 3 parda, 4 manzaradan iborat³. Milliy fojiaga asoslangan ushbu dramaning nashr qilinishi biroz kechikdi. Bunga sabab o’sha davrdagi davlat tuzumi edi. 1914-yilga kelib “Padarkush” pyesasi teatr sahnalarida qo’yila boshladi. Drama bir yil mobaynida Samarqandning katta “Narodniy dom” rus teatrida namoyish etildi. Mazkur teatr binosiga odam sig’may ketgan edi. “Padarkush” dramasi yaratilishiga qadar Behbudiyini san’atkor sifatida ko’rsatadigan yirik asarlari ko’p emas edi. O’sha vaqtgacha u ko’proq ma’rifatparvar adib, islom tarixi, geografiyasi hamda ijtimoiy hayot muammolarini yoritgan faol jurnalist va olim sifatida tanilgandi.

¹ <https://zarnews.uz/uz/post/milliy-matbuot-fidoyisi> 2-bet

² <https://www.oyina.uz> Jurnallarning eng birinchisi va yaxshisi

³ <https://www.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/mahmudxo-ja-behbudiy-1875-1919/mahmudxo-ja-behbudiy-padarkush-drama> 1-bet

Zamonaviy drama adabiy janr sifatida yangi davr ma'rifatparvarlari nazdida o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lishi kerak edi. Ular ta'lim va ma'daniyatda yangi usul («usuli jadid») deb atalgan yetakchi guruh a'zolari edilar. Amalda jadidlar deb atalsa-da, aslida oddiy xalq bilan hamnafas bo'lishga harakat qilardilar. Jamiyatni isloh qilish zarurligini yaxshi bilgan Behbudiy siyosiy harakatlari samara bermagach, madaniyat va san'at orqali xalq ongini uyg'otish, uni ma'rifatga olib borish mumkin deb hisoblagan edi. Zamonaviy drama shu davrdagi barcha hayotiy muammolar va mumtoz adabiyot an'analaridan ancha uzoq bo'lsa-da, u boshqa janrlarda yozilgan asarlardan farqli o'laroq ijro etish, ko'rsatish xususiyatiga ko'ra mahalliy aholi ko'ngliga birdek yo'l topa oldi. Mana shu muhim jihatiga ko'ra yosh o'zbek dramasi jamiyatda jiddiy islohotlar zarur bo'lib turgan bir paytda muhim ma'rifiy tarbiya vazifasini bajardi⁴.

“Padarkush” so'zi ota qotili degan ma'noni aglatadi. Bu dramaning birinchi sahnalaridanoq tomoshabin ota va o'g'ilning ziddiyatli munosabatlariga guvoh bo'ladilar. O'zbeklar uchun noodatiy va bir qatorda jirkanchli bo'lgan bu mavzudagi drama ko'pchilikning e'tiborini tortgan. Behbudiyning o'zi ixcham “milliy tragediya” deb ta'riflagan bu asar Turkistonda gunoh ishlarga yo'l ochib, turli jinoyatlarga sababchi bo'layotgan ayrim kishilar qismatiga ishora qiluvchi didaktik drama edi. O'z xalqiga mansub farzandlarni o'qitish, ma'rifatli qilish, jamiyatni yuksaltirishga har jihatdan qodir bo'lishiga qaramay, bu ezgu amallarni bajarishdan bosh tortgan kishilarning qismati haqidagi bashorat edi bu asar. Muallif asar g'oyasini keskin ziddiyatlar, to'qnashuvlar, xarakterlar kurashi asosida ko'rsatishdan ko'ra dramaning ayrim qismlarida ta'lim-tarbiya orqali mamlakatni rivojlantirish mumkinligini ko'p ta'kidlaydi va turkistonlik yoshlarning ilm olishdan bosh tortishlari yomon oqibatlariga olib kelishini ko'rsatishga, ya'ni didaktik tasvirga ko'p o'rin beradi. Dramaturg asosiy e'tiborini jinoyatga, diniy urf-odatlariga xilof bo'lgan, biri ikkinchisiga bog'liq qator gunohlarga qaratadi. Ularning noxush, yomon oqibatlarini badiiy adabiyot xulosalari orqali yo'qotib bo'lmasligiga diqqatni qaratadi. Behbudiy ijtimoiy va siyosiy maqsadlarini asarga singdirish uchun qadim turkistonliklar amal qilgan adabiy o'yinlar, kinoya va qochiriqlar ko'p, ma'noli so'zlardan mahorat bilan foydalanadi. Behbudiy o'z yurtdoshlarini chinakam qotil kim va u nima uchun bu jinoyatga qo'l urgani haqida jiddiy o'ylab ko'rishga majbur qiladi⁵.

Ushbu drama insonning psixikasi, uning ong ostiga to'g'ridan to'g'ri ta'sir qilishi aniq. To'la-to'kis tarbiya olgan, diniy bilimlarga ega bo'lgan farzandda bu drama tomoshasidan so'ng albatta bir nechta savollar paydo bo'ladi. Nega aynan o'ziga to'q, barcha shart-sharoitlarda katta bo'lgan farzand o'z otasiga nisbatan shunday ish tutdi? Nahotki u farzandda bir insonning joniga qasd qilishi gunoh ekanligi haqida ma'lumotlar yo'q edi? Zamonaviy dunyoda yashayotgan, ota-ona mehridan lazzat olayotgan farzand uchun dramadagi o'g'ilning ishi hech ham oqlanmaydi. Aslida bu

⁴ <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/maqolalar/edvort-olvort-birinchi-o-zbek-dramasi> 1-bet

⁵ <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/maqolalar/edvort-olvort-birinchi-o-zbek-dramasi> 3-bet

qotillik sodir bo'lishiga qoloq davr madaniyati, insonlarning dinidan ajralib qolgani ham sabab bo'lgani aniq. Drama qisqa bo'lishiga qaramay, o'zida ko'plab ma'nolarni, tarbiyaviy jihatlarni qamrab olgan. Dramaning asl maqsadi shunday pyesalar orqali yosh avlodga tarbiya, ma'naviy-ma'rifiy ozuqa berish edi, asrlar davomida bu maqsadlar o'zining samarali mahsulini ko'rsatmoqda. Zararli odatlar, ortiqcha hoyu-havasga berilish ortidan farzand o'z otasi qotiliga aylandi. "Padarkush" dramasi so'nggida Ziyoli:" Ilm va tarbiyasiz bolalarning oqibati shuldir. Agarda bularni otasi o'qitsa edi, bu jinoyat va padarkushlik alardan sodir bo'lmas va bular ichkilikni bo'yla ichmasdi, xun beg'ayri haqqin qilmas edi⁶." Bu gaplardan ko'rinib turiptiki, tarbiya, bilim berish ota-onaning farzand oldidagi burchi hisoblanadi. O'sha davrda unchalik o't olmagan ushbu illatlar, keyinchalik davr muammosiga aylanib qolishi haqida Behbudiy bashorat qilgandek edi. XXI asrning yomon illatlari, buzg'unchiliklari ushbu dramada o'z aksini topgan edi. Bundan ko'rinib turibdiki, Behbudiyning adabiy qobiliyati taqsiqsa sazovor edi. Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, birinchi o'zbek dramasi hozirgi kunga qadar o'z qadr-qimmatini yo'qotmagan, doimiy aktual mavzuda yozilgan asar sifatida tarixda qoldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mahmudxo'ja Behbudiy. "Tanlangan asarlar". Toshkent. "Ma'naviyat" 1999-y. 279 bet

INTERNET SAYTLARI:

1. <https://zarnews.uz/uz/post/milliy-matbuot-fidoyisi>
2. <https://www.oyina.uz>
3. <https://www.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/mahmudxo-ja-behbudiy-1875-1919/mahmudxo-ja-behbudiy-padarkush-drama>
4. <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/maqolalar/edvort-olvort-birinchi-o-zbek-dramasi>
5. <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/maqolalar/edvort-olvort-birinchi-o-zbek-dramasi>.

---

⁶ Mahmudxo'ja Behbudiy. "Tanlangan asarlar". Toshkent. "Ma'naviyat" 1999-y. 49-bet